

KUR'ÂN-I
KERÎM'İN
YAZI
TARİHİ

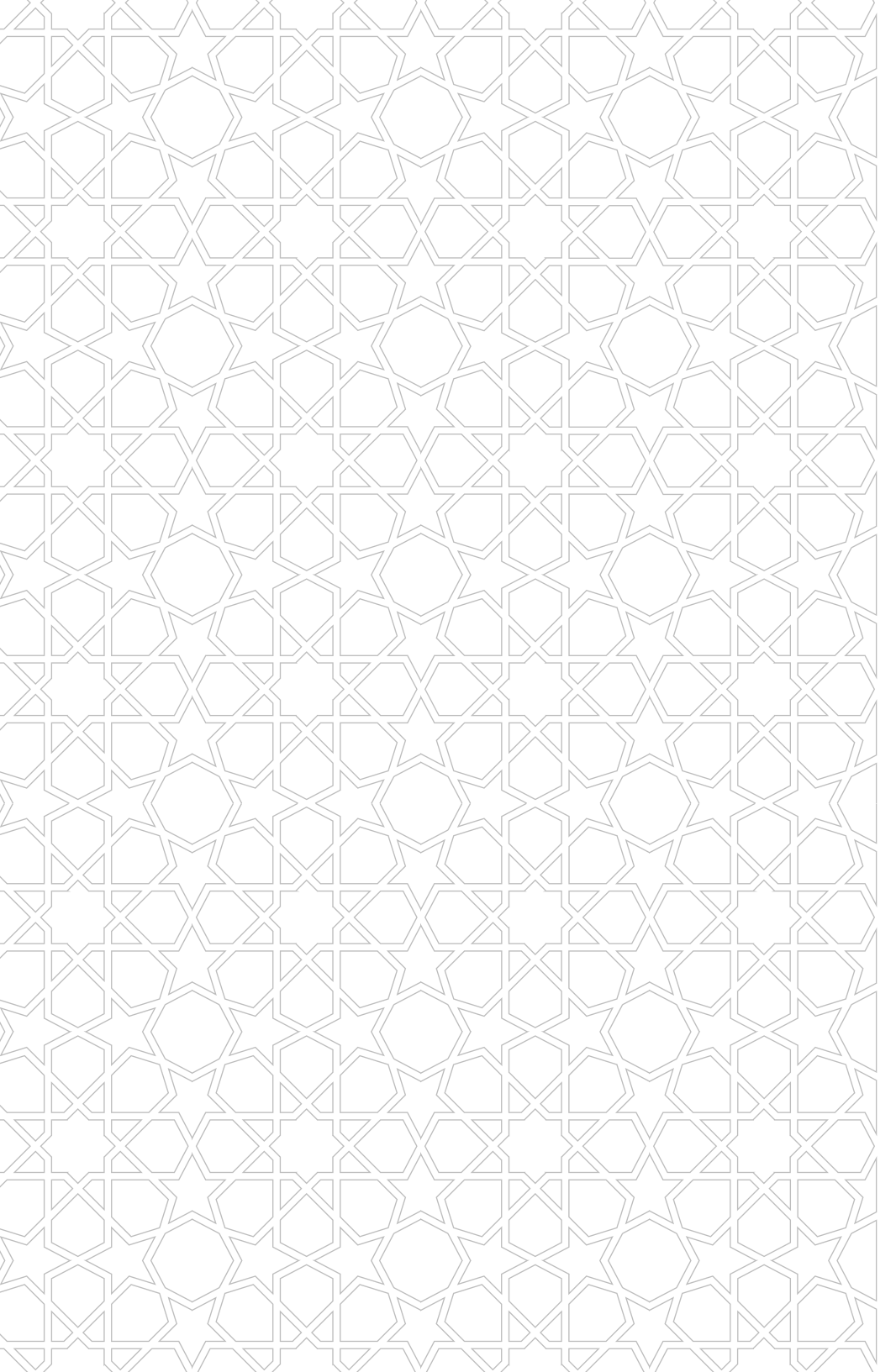

MELİKŞAH SEZEN

İstanbul - h. 1442 / m. 2021

*Yakın zamanda dâr-ı bekâya irtihal eyleyen
Osmanlı bakiyesi âlimlerimizden
Muhterem M. Emin Saraç Hocamızın
aziz hatırasına ithaftır...*

İçindekiler

KISALTMALAR.....	10
TAKDİM.....	11

Birinci Bölüm / 23

GİRİŞ	25
NÜBÜVVETİN VEHBİ OLUŞUNUN MÂNÂ VE HİKMETİ.....	30
VAHİY NEDİR?	39
VAHYİN İNZÂL KEYFİYETİ.....	46
HZ. PEYGAMBER (S.A.V.)'İN VAHYE MUTTALİ OLUŞ YOLLARI.....	53
NÜBÜVVET VE VAHYİN HAK OLUŞUNUN DELİLİ: MUCİZE	62
KUR'ÂN-I KERİM'DE ACEMÎ KELİMELER	67

İkinci Bölüm / 73

KUR'ÂN-I KERİM'İN YAZI TARİHİ	75
Âyet ve Sûre Tertibi	79
Kur'ân-ı Kerim'in Farklı Tertiplerle Okunması.....	83
KUR'ÂN-I KERİM'İN YAZI TARİHİ: MEKKE DÖNEMİ	87
Nübüvvetin/Risaletin 1. ve 2. Yılı	87
Risaletin 3. Yılı.....	103
Risaletin 4. Yılı.....	103
Risaletin 5. Yılı.....	105
Risaletin 6. Yılı.....	106

Nübüvvetin 7. Yılı.....	109
Nübüvvetin 8. Yılı.....	110
Nübüvvetin 9. Yılı.....	111
Nübüvvetin 10. Yılı.....	112
Nübüvvetin 11. Yılı.....	113
Nübüvvetin 12. Yılı.....	116
Nübüvvetin 13. Yılı.....	119
KUR'ÂN-I KERİM'İN YAZI TARİHİ: MEDİNE DÖNEMİ.....	120
Nübüvvetin 14./Hicretin 1. Yılı	120
Nübüvvetin 15./Hicretin 2. Yılı	123
Nübüvvetin 16./Hicretin 3. Yılı	125
Nübüvvetin 17./Hicretin 4. Yılı	127
Nübüvvetin 18./Hicretin 5. Yılı	127
Nübüvvetin 19./Hicretin 6. Yılı	128
Nübüvvetin 20./Hicretin 7. Yılı	131
Nübüvvetin 21./Hicretin 8. Yılı	132
Nübüvvetin 22./Hicretin 9. Yılı	139
Nübüvvetin 23./Hicretin 10. Yılı	144
HZ. PEYGAMBER (S.A.V.)'İN SAĞLIĞINDA YAZILDIĞI SÂBİT OLMAKLA BİRLİKTE YAZI TARİHİ/SENESİ BELLİ OLMAYAN KAYITLAR	149

Üçüncü Bölüm / 163

HADİSLERİN YAZIMINDAN KUR'ÂN'IN YAZIMINA	165
VAHİY KÂTİPLERİ.....	171
VAHİY KÂTİPLERİ ZABT ESNASINDA İMLÂ HATASI	
YAPTI MI?	174
A. Vahyin Zabıtında Kasıtlı Tahrif	174
B. Vahyin Zabıtında Sehven Zuhur Eden Hatalar	179
C. Lahn Meselesi.....	183
HZ. EBÛ BEKİR (R.A.)'İN HİLAFETİ DÖNEMİNDE	
MUSHAF CEMİ.....	198
HZ. OSMAN (R.A.)'İN HİLAFETİ DÖNEMİ RESMÎ	

MUSHAF	
İSTİNSAHI	209
HZ. OSMAN (R.A.) TÜM MUSHAFLARI YAKTIRDI MI?	219
KADİM MUSHAFLARIN SÖYLEDİĞİ	227
KİTAPLARA İMAN CÜMLESİNDEN KUR'ÂN'A	
İMAN FASLI	238
“HİTAP MI, METİN Mİ” DİLEMMASINDA KUR'ÂN-I	
KERÎM	241
SON SÖZ	245

Ekler / 247

EK-1: HZ. FÂTİMA (R.A.)'YA NİSBET EDİLEN MUSHAF	249
EK-2: HANIM SAHABİLERDEN HERHANGİ BİRİ VAHİY	
KÂTİPLİĞİ YAPTI MI?	252
EK-3: KUR'ÂN-I KERÎM'İN YAZI TARİHİ KONUSUNDA	
SADECE İBN EBÎ DÂVÛD VE <i>KİTÂBU'L-MESÂHİF'E</i>	
İTİMAD ETMENİN SAKINCALARI	256
EK-4: BİRGİLİ MEHMED EFENDİ'YE	
(Ö. 981/1573) NİSBETİ HATALI BİR ESER:	
<i>RÛSÛMÎ'L-MESÂHİFÎ'L-OSMANİYYE</i>	260
EK-5: “KUR'ÂN-I KERÎM'DE TÜRKÇE KELİMELER” –	
İZMİRLİ İSMAİL HAKKI	266

KAYNAKÇA.....	269
İNDEKS.....	291

Kısaltmalar

a.s.	: aleyhisselâm
b.	: bin, ibn
bl.	: bölümü
bkz.	: bakınız
b.y.y.	: basım yeri yok
çev.	: çeviren
<i>DİA</i>	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
ed.	: editör
kl.	: koleksiyonu
k.s.	: kuddise sırruhu
Ktp.	: kütüphanesi
h.	: hicrî
haz.	: hazırlayan
H.z.	: Hazreti
m.	: miladî
nr.	: numara
nşr.	: neşreden
ö.	: ölüm
r.a.	: radiyallahu anh/anha/anhüma
s.	: sayfa
s.a.v.	: sallallahu aleyhi ve sellem
ss.	: sayfa aralığı
sy.	: sayı
thk.	: tahkik
trc.	: tercüme
t.y.	: tarih yok
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
vr.	: varak

Takdim

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Bismillâhi'l-kebîr eûzu billâhi'l-azîm.

Hamd, âlemi ins ü cinin marifetullaha erişmesi için halk eden, varlığı her âkil için müsellemler ve zâhir, kadîm zâtı ezeli ve kemâl sıfatlarla muttasıf, noksan şaibesinin her zerresinden münezzehtir, ef'âli bî-nihaye hikmetlerle örülü, akılların her çabaya rağmen onu hakkıyla tanımaktan, dillerin onu hakkıyla takdis etmekten, gönüllerin ona layıkıyla hamd etmekten aciz düştüğü, rahmet ve merhameti dâr-ı bekâda tüm aciz mü'minleri kuşatacak lütufkâr-ı kerîm, kullarını kıyamete değin muhafazaya aldığı Kur'ân-ı Azîm ile irşad edip hidayete sevk eden Allah Azze ve Celle'yedir. *O, bizleri merhametinden ve lütfundan bir an dahi mahrum etmesin.*

Salât, nebî ve resûllerin sonuncusu ve mührü, ahlâkı Kur'ân, hissî ve aklî mucizeleri mütevatir ve muhkem, günahlardan masum, cevâmiu'l-kelim, peygamberler silsilesinin müjdelediği, mü'min kulların şefâatini arzuladığı, Cenâb-ı Hakk'ın "rahmeten lil âlemîn" olarak tavsif ettiği, sahib-i makâm-ı mahmud Nebiyy-i Zîşân aleyhisselâmadır. *Mevlâ Teâlâ, bizleri o büyük resûlün şefaatine nâil eylesin.*

Selâm da habib-i kibriyanın pâk-ı güzün aile efrâdına, nûr-ı Muhammedî'den tek bir lahza dahi olsa feyizlenip eşref-i mü'minîn olan ashâbına, maddî ve manevî dünya imtihanlarının kendilerini Kur'ân'a ve peygambere ittibadan asla koparmadığı mübarek dostlarına, Resûlün ve ashâbının yolundan sapmadan onlara güzellikle tâbi olanlara, her nesil ve tabakada Ehl-i Sünnet'in müstakim taşıyıcısı ve müdafî olan/olacak

ulemâ-i kirâmadır. *Cenab-ı Hak, bizleri işbu sevâdü'l-a'zamdan ayırmasın. Sevdiklerini sevdirdin, yerdiklerini yerdirdin.*

İslâm ve İslâmî ilimlerle ilişki içerisinde olan her Müslümanın daimî odak noktası şüphesiz ki evvela Kur'ân-ı Kerîm'dir. O, hidayete ulaşmak için kendisine yönelenlere İlahî bir rahmet, azgınlığa meyilli ruhlar için çetin bir imtihandır. O, zikriyle dillerin, mânâsıyla gönüllerin, nûruyla gözlerin şifasıdır. Hak ile bâtılın arasını ayıran furkan odur. İnsanlığa son İlahî hitab, kıyamete değin câri son hüküm, Cennet kapılarını açan anahtar odur. O, ölmüş kalpleri canlandıran bir mucize, karar-mış kalpleri aydınlatan bir ziya, körelmiş vicdanları titreten bir rahmettir. Onun özelliklerini kuşatmak ve tek tek zikretmek insanoğlunun tâkatinin fevkindedir. Çünkü o, Zât-ı Kadir-i Mutlak'ın ilm-i ezelisinden sadır olan nâmütenâhi bir hitaptır. Bütün Müslümanların da yegâne sığınağı, korunağı, barınağıdır. *Bizleri sığındığımız bu mukaddes sığınaktan uzak kılma Allah'ım!*

İslâmî ilimlerde derinleşme ve yetkinleşme arzusunun nihai hedefi, vahy-i İlahî'yi doğru anlamak ve işbu doğru anlayış nisbetinde onu hayata taşımak, müstakim olarak yaşamaktır. Söz konusu mukaddes gayenin kendisinde tebellür ettiği, tüm ilmî gayretlerin bir araya toplandığı câmi bir ilim olan tefsir şubesi, işbu sebeple tüm Müslümanların daima gündeminde olan, olması gereken bir alandır. Kur'ân-ı Mübîn'i doğru anlamak denilince, buna bir şekilde hizmet eden kelâm, fıkıh, tasavvuf, hadîs, siyer, tarih gibi ilimler, tüm âlet ilimleri ve fazlası ile mezkûr ilim şubelerinde ortaya konulan hesaba vurulmaz devasa müdevvenât hatıra gelecektir. Ortaya konulan tüm bu gayret, Kur'ân'ın anlaşılmayan bir kitap olmasından dolayı değil, çok vücûh yani çok katmanlı, i'câz sahibi ve özlü bir hitap olmasından neşet etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm elbette bugüne değin anlaşılmiş ve yaşanmıştır. Fakat onun mânâ derinliği-ne bütün buudlarıyla nüfûz etmenin imkânı olmadığı gibi insanın da buna tâkati yoktur. O, sunduğu bilgi ve hikmet yönünden –ilm-i ezeli-den sadır olan– nâmütenâhi bir zikirdir. Bu se-

bepile, samimi her Müslümanın en kalbî arzusu, Kur’ân’ın anlam denizinde biraz daha derine dalabilmek, o hikmet okyanusunun göz alıcı cevherlerine biraz daha muttali olabilmek; ilme’l-yakîn ile zihnini, ayne’l-yakîn ile bedenini, hakke’l-yakîn ile ruhunu marifetullahâ erîştirebilmektir. *Cenab-ı Allah zihnimizi, kalplerimizi ve ruhumuzu nûr-ı Kur’ân ile tenvir buyursun.*

Şimdiye değin gerçekleştirdiğim bazı çalışmalarda, tefsir özelinde hususî bir kısım okumalar gerçekleştirme ve hatta bu konuda –mütevazî nitelikte de olsa– bir kısım yazılar yazma imkânı buldum. Söz konusu okumalar döneminde –üzülerek ifade etmeliyim ki– zaman zaman beni derinden sarsan bazı satırlara tesadüf ettim. Kur’ân’ın, tüm dünyanın bir şekilde merak dairesi ve ilgi alanı içerisinde olması hasebiyle bir kısım menfî düşüncelerin ve sözlerin odağında olması mâkul addedilebilir. Bu sebeple müsteşriklerin saldırı ve sataşmalarını okuduğum satırlarda, maksatlarına matuf hilaf-ı hakikat sözlerine denk geldikçe bunlardan rahatsız olduysam da o maksatlı ve nasipsiz sözleri aslı bir üzüntü sebebi olarak görmedim. Fakat Müslüman kimselerin kalemlerinden dökülen bazı satırlar –ki bunların bir kısmı müsteşriklerin dahi eserlerinde görmediğimiz cinsten olabilmektedir– beni İslâm, Kur’ân, Allah... tasavvuru hakkında bir Müslümanın nasıl böyle bir savrulma yaşadığını, nasıl böyle konuşabildiğini düşünmeye sevk eden ve oldukça müteessir eden ifadelerle doluydu.

Bu isimler söz konusu ifadeleri meselenin cahili olarak değil, bilakis mütehasısı olarak beyan etmekteydiler. Dolayısıyla fahiş hatalarla dolu satırlar, bir sehv ve cehlin ürünü değil, kasıtlı ve bilinçli bir çarpıtmanın mahsulüydü. Bu, son derece korku verici bir durumdur. Mahmud Esad Seydişehrî’nin (ö. 1918) ifade ettiği gibi: “Ben, İslâm aleyhinde garazkârane bir dille kitap yazan muarızların itirazlarından korkmam lakin dost suretinde görünüp de İslâm dinini takdis ederek kitap yazanların yumuşak dille ortaya koydukları tenkitlerden korkarım.”¹ Bizim korkumuz ise hem onlar için hem de onlar-

¹ Mahmud Esad Seydişehrî, *İki Cihan Devleti Arasında Hz. Muhammed*

dan etkilenebilecek saf Müslümanlar içindir. İşbu elinizdeki çalışma, kökü yaklaşık altı seneye uzanan ve temas edilen türden ifadelere bir cevap, tashih, tasrih ve tenkid niyetiyle kaleme alınmış, zaman içerisinde alınan notlarla büyümüş, böylece vücut bulmuştur.

Müslümanların kıyamete değin cârî olacak son hak din ile münasebetlerinin ilk temel vasıtası olan Kur'ân-ı Kerîm'in tarihinin "karanlık" olduğunu beyan eden², 1450 senelik tarihi ve tirede bir kısım âyetlerin "hiç kimse tarafından doğru anlaşılmadığını" söyleyen³; bırakınız Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in, Hz. Âdem (a.s.)'dan itibaren hiçbir peygamberin "hissî mucizesi olmadığını" ifade edip tüm hissî mucizeleri bir kalemde inkâr kastıyla te'vil eden⁴, Kur'ân-ı Kerîm'in ilâhî bir koruma altında olduğu vaadine rağmen "bir kısım âyetlerin Kur'ân'dan olmadığı halde ona dâhil edildiğini" ve cem esnasında bazı yanlışların yapılmış olabileceğini iddia eden⁵, ilâhî vahyin bütünüyle peygamberin rüyası olduğunu dolayısıyla da "onun vahye değil, vahyin ona tâbi olduğunu" söyleyen⁶ insanların günden güne artması, okuduğumuz her yeni çalışmadan sonra aynı duyguların tekrar tezahür etmesine sebebiyet vermiştir. Tüm bunlardan daha hazin olan ise "ilim" adı altındaki bu hezeyanlara itimad eden samimi Müslümanların bulunma-

(s.a.s.), (haz.) Seyfettin Erşahin, Ankara: Otto Yayınları, 2017, s. 152.

² Mustafa Öztürk & Hadiye Ünsal, *Kur'ân Tarihi*, Ankara: Ankara Okulu, 2016, s. 7.

³ Salih Akdemir, *Kur'ân'a Dilbilimsel Yaklaşımlar*, İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017, s. 63, 75.

⁴ Bkz. Melikşah Sezen, *Tefsir ve İtikâd Cumhuriyet Dönemi Te'lif Tefsirlerin İtikadî Muhtevasına Dair Yazılar*, Konya: Kitaparası Yayınları, 2020, s. 73, 79; Yusuf Şevki Yavuz, "Hz. Muhammed'in Peygamberliği ve 'Son Peygamber' Oluşu", *Vahiy ve Peygamberlik*, İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018, s. 347.

⁵ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Kur'ân'a Giriş*, (çev.) Muhammed Coşkun, İstanbul: Mana Yayınları, 3. Baskı, 2013, s. 265.

⁶ Abdulkemim Sürûş, *Nebevî Rüyaların Râvisi Hz. Muhammed*, (çev.) Asiye Tığlı, İstanbul: Mana Yayınları, 2018, s. 23.

sı ve sayılarının günden güne artmasıydı. İnkâr kabul etmez bu elim tablo beni, bahsi geçen konulara ve meselenin kökenine dair kendi gücüm nispetince bir şeyler söylemeye sevk etmiş, âdeta vicdanî olarak mükellef kılmıştır.

Temas edilen hususlara ziyade olarak, oryantalistlerin; Kur’ân’ın Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hayatında yazıya geçirilmediği⁷, bilhassa Mekke döneminde yazının yok denecek düzeyde olduğu⁸, Medine döneminde ise kısmî ve daha çok ahkâm âyetlerini kapsayacak bir yazımın söz konusu olduğunu iddia etmeleri⁹, hatta Hz. Peygamber’in dâr-ı bekaya irtihal eylesinden yaklaşık çeyrek asır sonra vuku bulan Sıffin muharebesindeki “sahifelerin mızrak ucuna takılma” rivayetinin asılsız olduğu çünkü bu tarihlerde dahi Kur’ân’ın birçok yazılı sahifesinin bulunmayacağı yanılığısına düşmeleri¹⁰ ve Kur’ân’ı asha-

⁷ Carl Brockelmann, *Târihu’l-Edebi’l-Arabî*, (çev.) Mahmud Fehm Hicazî, Kahire: el-Hey’etü’l-Mısriyyeti’l-Amme li’l-Kitab, 1993, I, s. 196-197; Ignaz Goldziher, *İslâm Tefsir Ekolleri*, (çev. Mustafa İslamoğlu, İstanbul: Denge Yayınları, 1997, s. 20; Muhsin Demirci, *Kur’ân Tarihi*, İstanbul: İfav, 13. Baskı, 2020, s. 138.

⁸ Abdurrahman Ömer Muhammed İsbîndârî, *Kitâbetü’l-Kur’âni’l-Kerîm fi’l-Ahdi’l-Mekkî* isimli eseriyile Mekke döneminde vahyin yazıya geçirildiğini ispatlamaya dönük bir teşebbüste bulunmuş fakat konuya dair “Araplarda yazı, Mekkeli vahiy kâtipleri, âyetlerin yazıya delâleti” gibi etraf ve dolaylı bilgiler sunmuş ve ne yazık ki başarılı bir çalışma ortaya çıkaramamıştır. Konu ilgili tarih, siyer, tefsir vb. kaynaklarda açık olarak yer alan ve Mekke döneminde muhtelif âyetlerin yazıya geçirildiğini sabit kılan rivayetlerin hemen hiçbirisi bu çalışmada yer almamıştır. Bkz. Abdurrahman Ömer Muhammed İsbîndârî, *Kitâbetü’l-Kur’âni’l-Kerîm fi’l-Ahdi’l-Mekkî*, (çev.) Veli Kayhan, İstanbul: İfav, 2014.

⁹ Arthur Jeffery, *Materials for the History of the Text of the Qur’an: The Old Codices*, Leiden: Brill, 1937, s. 5 vd. İlgili konuda daha geniş bilgi için bkz. Naif Yaşar, *Oryantalistlere Göre Kur’ân’ın Kaynağı ve Metinleşmesi*, Ankara: Ankara Okulu, 2017; Ersin Kabakçı, *Çağdaş Batı Literatüründe Kur’ân Metnine Yaklaşımlar ‘Metin Bütünlüğü Arayışları’*, Ankara: Fecr Yayınları, 2020.

¹⁰ W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Dönemi*, (çev.) Osman Demir, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021, s. 36.

bın inşâ ettiğini iddia etmeleri¹¹ de Kur'ân'ın yazı tarihine dair, Resûlullâh'ın risalet dönemini sene sene tedkik ederek, mezkûr iddiaların hilaf-ı hakikat olduğunu ortaya koyma arzumu perçinlemiştir. Çünkü bana göre tüm bu bahsi geçen şüphe, inkâr, itiraz, çarpıtma ve istismarın kökü, Kur'ân'ın yazıya geçirilişi noktasındaki rivayet bilgisi, yoğunluğu ve güvenilirliğine, ayrıca bu sürecin tarihi kayıtlarına daha doğrusu bu noktadaki bilgi boşluğuna dayanmaktadır.

Kur'ân'ın Kerîm'in yazıya geçirilmesi özelindeki tarihi ve-tireyi, vahiy kâtiplerini¹², yazı malzemesini¹³, bu bağlamdaki rivayetleri ele alan kadim-muasır çok sayıda çalışma mevcut bulunmakla birlikte tespit edebildiğimiz kadarıyla temas ettiğimiz iddia ve şüpheleri cevaplamaya odaklanmış, bütün rivayetleri ve tarihi malzemeyi sene sene tasnif ederek muhataplarına öylece takdim eden herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.¹⁴ Eldeki çalışmalar daha çok Kur'ân'ın Hz. Peygamber (s.a.v.)'in risalet döneminde yazıya geçirildiği hakikatine atıfta bulunan bazı önemli rivayetleri hatırlatarak ve neredeyse bütün eserlerde aynı rivayetleri tekrar ederek icmâlî bir kabul oluşturmaya

¹¹ Claude Gilliot, "Reconsidering the Authorship of The Qur'ân", *The Qur'ân in Its Historical Cotext*, (ed.) Gabriel Said Reynolds, London: Routledge, 2007, s. 88 vd.

¹² Vahiy kâtiplerinin kimliği ve sayısı konusunda kadim ve muasır kaynaklar muhtelif bilgiler sunmaktadır. Bâkîllânî *el-İntisâr*'ında 43 vahiy kâtibini anarken bu konuda müstakil bir çalışma gerçekleştiren M. Mustafa el-A'zamî ise *Küttâbü'n-Nebî* isimli eserinde 65 vahiy kâtibini anmaktadır. Fakat bu noktada A'zamî'nin çalışmasının, birçok önemli kaynağın hasılası olduğu için itibara şayan olduğunu söyleyebiliriz.

¹³ Bu konuda müstakil bir inceleme için bkz. Veli Kayhan, *Kur'ân Vahyinin Yazıldığı İlk Malzeme*, İstanbul: İfav, 2014.

¹⁴ Son dönemde neşredilen bir çalışma bu konuda şimdiye kadar sunulan en yoğun malzemeyi ihtiva etmektedir. Fakat yaklaşık 1250 sayfalık bu hacimli ve nitelikli eser dahi asıl ağırlığı Hz. Ebû Bekir dönemindeki Mushaf cemi ve sonrasındaki sürece tahsis etmiştir. Bkz. Shehzad Saleem, *History of the Qur'ân A Critical Study*, Lahor: el-Mawrid, 2019.

odaklanmaktadır. Fakat tafsilî bir beklenti içerisinde olup, şüphesini bu yöne yoğunlaştıranlara cevap verecek detaylı ve kapsamlı bir rivayet yoğunluğu, bu konuda kaleme alınmış eserlere yansımamaktadır. Kur’ân’ın Hz. Peygamber (s.a.v.)’in risalet döneminde yazıya geçirildiği konusuna temas eden müelliflerin ilgili eserlerine bakıldığında, bu konuda hüccet olarak sunulan rivayetlerin ve değerlendirmelerin maalesef iki-üç sayfayı aşmadığı görülmektedir.

Bazı çalışmalar ise Kur’ân’ın mevsukiyeti meselesini, onun ezber gücüyle nakline odaklanıp anlatarak ve meseleye sadece bu açıdan temas ederek, tüm mevsukiyet beyanını bu vecheden ispata girişmektedir. Kur’ân-ı Azîm’in mevsukiyetini sadece tevatür yoluyla ezberden, sadırlardan nakline bağlamak haklı ve mümkün olsa da işin yalnızca bu yönüne odaklanmak tarihi bir hakikati yok saymak anlamına gelecektir. Halbuki Kur’ân’ın yazıya geçirilme tarihi –çalışmamızda delillerini arz edeceğimiz üzere– Kur’ân’ın inzâlî ve Hz. Peygamber’in risaleti ile eş zamanlıdır. Eldeki tarihi malzeme, bu hususu teyid etmeye fazlasıyla kâfidir. Bu noktaya ihtimam göstermemek, şüphelerin şüphelerine haklılık vermek intibai doğurabileceği gibi, şüphesiz kimselerin şüphe sahibi olmasına da sebebiyet verebilecektir. Halbuki Kur’ân’ın mevsukiyeti noktasında en küçük bir şüphenin bulunmaması, buna imkân tanınmaması gerekir ve bu sebeple üzerinde durduğumuz meseleye itikadî anlamda da azamî itina göstermek icab eder.

Kur’ân’ın yazı tarihine odaklanmak, temas ettiğimiz sebeplerle son derece büyük bir ehemmiyeti haiz olmakla birlikte, bu tarihe odaklanan Türkçe çalışmaların tarihi çok eskiye gitmemektedir. Son dönem Osmanlı âlimlerinden Bâyezid Müderrislerinden Şerefüddîn Efendi¹⁵ (ö. 1947), kaleme aldığı

¹⁵ Bu zât Mehmet Şerefettin Yaltkaya’dır. Eseri soyadı kanunundan evvel 1915 tarihinde neşrettiği için eseri “Müderris Şerefüddîn” nâmıyla yayımlamıştır. Eseri latinize ederek yeniden yayıma hazırlayan Elif Pehlivan, bu nüansı tespit edemediğinden olsa gerek müellifi “Bâyezid Müderrislerinden Şerefüddîn Efendi”

Tarih-i Kur'ân-ı Kerîm isimli risalesinde (1915), bu konudaki ilk Türkçe eseri kendisinin te'lif ettiğini dile getirmektedir.¹⁶ Elbette bu tarihten sonra söz konusu alanda kaleme alınan eserlerin sayısında ciddi bir artış olmuştur. Fakat eldeki çalışmaların arzu edilene oranla hâlâ mütevazî bir seviyede olduğu ifade edilebilir.

Tabî tam burada, son dönem Osmanlı âlimlerinden üstadımız, merhum ve mağfur Muhammed Zâhid el-Kevserî (ö. 1952) tarafından, o henüz İstanbul'dayken *el-Medhâlu'l-Âmm li Ulûmi'l-Kur'ân* isimli 2 ciltlik mufassal bir çalışmanın kaleme alındığına küçük bir atıf yapmamız uygun düşer. Kevserî gibi –yazma ve matbu fark etmeksizin– kitabiyât konusunda müstesna bir mevkiyi haiz bir ismin, uzun zaman sarf ederek kaleminden çıkmış olan bir eserin pek çok inceliği muhtevasında barındığı şüphesizdir. Fakat İstanbul'dan apar topar hicret etmek mecburiyetinde kaldığı netameli dönemde ne hazin ki yanına kendi te'lifâtını alma fırsatı dahi yakalayamamıştır. İşbu kıymetli eser de aynı vetirede kaybolmuş ve seneler boyunca Zâhid Efendi'yi mahzun etmiştir. Geçen bunca zaman diliminde herhangi bir şekilde varlığına delâlet eden haberin zuhûr etmemesi, eserin zâyî olduğu ihtimalini hatıra getirirse de temennimiz onun bir erbâb-ı himmet tarafından bulunup ehl-i ilmin istifadesine sunulmasıdır.

Çalışma boyunca tarih, siyer, hadîs, tefsir, kelâm vb. ilim subelerinin muhalled eserlerinden ve ilgili konudaki muasır araştırmalardan elden geldiğince istifade etmeye gayret et-

olarak sunmakla iktifa etmiş, eser içinde müellifin kimliğine dair herhangi bir not düşülmemiştir. Bkz. Şerefüddin Efendi, *Tarih-i Kur'ân-ı Kerîm*, (haz.) Elif Pehlivan, İstanbul: Beyan Yayınları, 2018. Zaten Şerefettin Yalıtıkaya'nın Bâyezid Câmîi müderrislerinden hatta dersiâmlarından olduğu bilinmektedir. Bkz. İsmail Kara, "Yalıtıkaya, Mehmet Şerefettin", *DİA*, XLIII, s. 308-310; Birgül Bozkurt, *Mehmet Şerefeddin Yalıtıkaya: Hayatı, Eserleri ve Düşünce Dünyası*, İstanbul: Divan Kitap, 2017, s. 31-32, 61.

¹⁶ Şerefüddin, *Tarih-i Kur'ân-ı Kerîm*, nşr. Maarif Kütüphanesi, İstanbul: Kader Matbaası, 1915, s. 2.

tim. Kur'ân'ın yazı tarihine dair kullanıldığım malzemenin, Kur'ân'ın Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sağlığında yazıya geçirildiğine açıktan delâlet eden rivayetler olmasına özellikle ihtimam gösterdim. Bu sebeple ilgili dönemden kalma olduğu söylenen kitabeler¹⁷, kaya yazıtları¹⁸, bazı kıyafet, sancak, kılıf, yüzük gibi eşya üzerindeki nakış ve kazımlar¹⁹, emannâmeler, ahidnâmeler²⁰, sahabîlerin kendi aralarındaki mektuplaşmaları, yine sahabîlerin henüz Müslüman olmamış dost ve akrabalarına yazdığı mektuplar²¹, ayrıca dolaylı olarak istinbat edilebilecek rivayetler büyük oranda ve bilinçli olarak dışarda bırakılmıştır.²² Halbuki bunların da Hz. Peygamber (s.a.v.)

¹⁷ Hicrî 71 tarihinde ki ashabın önemli bir kısmının henüz hayatta olduğu bir vitirede Kudüs'te inşâ edilen Kubbetü's-Sahrâ'nın duvarına işlenmiş olan âyetler bazı araştırmacılara göre elimizde tarihi kesin en kadim Kur'ân yazısıdır. Bkz. Michael Marx, "The Qur'ân - the First Arabic Book", *The Roads of Arabia*, (ed.) Ute Franke & Joachim Gierlich, Berlin: Staatliche Museen zu Berlin, 2011, s. 199.

¹⁸ Bazı örnekler için bkz.; Robert Hoyland, "Epigraphy and the Linguistic Background to the Qur'ân", *The Qur'ân in Its Historical Context*, (ed.) Gabriel Said Reynolds, London: Routledge, 2007, s. 51-87.

¹⁹ Mesela, Resûlullâh (s.a.v.)'in ve Enes b. Mâlik (r.a.)'ın yüzüğünde "Muhammedün Resûlullâh" yazmakta, Huzeyfe İbnü'l-Yemân (r.a.)'ın yüzüğü üzerinde ise "Elhamdülillah" yazmaktaydı. İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir*, IV, s. 303, V, s. 362; Buhârî, *Halku Ef'âli'l-İbâd*, s. 153; Bezzâr, *el-Müsned*, IX, s. 329; Tirmizî, *eş-Şemâilü'n-Nebevîyye*, nr. 90-91.

²⁰ Bazı örnekler için bkz. Gabriyel Akyüz, *Hz. Muhammed'in Ahidnâmeleri ve Osmanlı Fermanları*, Mardin: Artuklu Yayınları, 2020, s. 1-21.

²¹ Ashab-ı kirâmın hem birbirlerine hem de henüz daire-i İslâm'a girmemiş yakınlarına yazdığı mektupların ciddi bir yekûna baliğ olduğunu sadece İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ındaki nakillerden hareketle dahi söylememiz mümkündür. Bu konu yani "Resûlullâh (s.a.v.) döneminde mektup ağı" başlığı, müstakil olarak çalışılmayı gerektirecek kadar kapsamlı ve önemli bir başlıktır. Söz konusu başlığa dair bazı örnekler için bkz. İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir*, V, s. 7, 8, 28, 84-85, 105, 111, 194, 209, 288, 334.

²² Bu konularda geniş bilgi ve tartışma için bkz. Selâhüddin el-

döneminde yazı kültürü, yaygınlığı vb. açılardan ciddi ehemmiyeti haiz olduğu, hatta dolaylı malzemenin bir araya toplandığında ciddi bir anlam yekûnu oluşturacağı muhakkaktır. Fakat aktaracağım rivayetlerin maksadı hasıl etmeye kâfi geleceği ve itiraz için yönelecek olanların bu gibi dolaylı malzeme odaklanarak kat'î malzemeyi sulandırabileceklerini düşünerek, mezkûr ikincil malzemeyi çalışmaya –büyük oranda– dâhil etmedim. Eğer bunları da dikkat-i nazara sunacak daha tafsilatlı bir çalışma gerçekleştirilirse, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sağlığında Müslümanlar arasında yükselen ve yayılan yazı kültürünün şimdiye değin bilinenden ve hatta tahmin edilenden katbekat fazla olduğu açıkça görülecektir. Öte yandan Kur'ân'ın yazı tarihini önceleyen Arap dili ve yazısının tarihini de çalışmada ele alma ihtiyacı hissetmedim. Çünkü bu hem başlı başına müstakil bir incelemenin konusu hem son derece geniş bir bahis hem de çok sayıda çalışma gerçekleştirilen bir başlıktır.²³ Dolayısıyla bu bahsi çalışma sınırları dışında kabul ettiğimi peşinen belirtmeliyim.

Eseri kaleme alırken muhtelif âyetlerin zabt tarihine odaklanmakla birlikte, söz konusu zabtı bildiren rivayetlerin yahud ilgili âyet-i kerîmelerin anlam dünyası etrafında cereyan eden bir kısım meselelere de zaman zaman temas ettim. Bu itibarla çalışma yalnızca Kur'ân-ı Kerîm tarihi değil aynı zamanda ulûmu'l-Kur'ân, usûl-i tefsir, tarih-i Kur'ân, tefsir ve kelâm bahislerine de kısmen açılan bir muhtevayı haizdir.

Müneccid, *Dirâsât fi Târîhi'l-Hattî'l-Arabî Münzû Bidâyetihi ilâ Nihâyeti'l-'Asri'l-Ümevî*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedid, 1969.

²³ Arap dili ve yazısının tarihi hakkında genel bir malumat için bkz. Müderriszâde Mehmed Fehmi, *Târîh-i Edebiyyât-ı Arabiyye*, (haz.) İsmail Araz, İstanbul: Fecr Yayınları, 2021, I, s. 126 vd.; Nihad M. Çetin, "Arap" (II. Yazı), *DİA*, III, s. 276-309; Şakir Gözütok, *İlk Dönem İslâm Eğitimi Tarihi*, Ankara: Fecr Yayınları, 2002, s. 18-30; Colin F. Baker, *Qur'ân Manuscripts: Calligraphy, Illumination, Design*, London: The British Library, 2007; Ahmad Jallad & Karolina Jaworska, *A Dictionary of the Safaitic Inscriptions*, Brill, 2019.

Kur'ân'ın yazıya geçirilişinin ilk hâline eğildiğimiz için çalışmalarımızın tarihi sınırı, İslâm'ın ilk asrına –ki bunun 23 senelik dilimi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatına, 30 senelik dilimi de hulefâ-i râşîdîn dönemine– tekabül etmektedir. Hatta Hz. Ali (r.a.)'ın hilafet dönemi konumuzla kısmî bir münasebete sahiptir ve bu sebeple en az atıf yapılan bölümdür. Bu itibarla bi'setten itibaren 13, hicretten itibaren de 50 yıllık zaman zarfı konu edinilmiş ve toplamda 63 senelik zaman zarfına dair nakiller üzerinde yoğunlaşmıştır. Çalışmada kullandığımız nakiller evvela Kütüb-i Sitte'ye ardından da İslâm tarihi, siyer ve kadim-muasır tefsir eserlerine dayanmaktadır. Bunlar dışında kalan nakiller çok az bir yekûn oluşturur. Hakkında bir itiraz bilinen nakillerin sıhhatine dair bazı izahatlar sunmakla birlikte paylaştığımız her naklin sıhhatini ortaya koyacak bir tahric faaliyeti yürütmediğimizi, ilgili nakillerin kaynağını paylaşarak bu vazifeyi meraklısı ve erbabına havale ettiğimizi söyleyebiliriz. Bazı isimlerin sened ya da metnine itiraz yönelttiği nakiller söz konusu olduğunda bu rivayetler üzerinde yeter miktar durmaya çalıştık.

Eserin kisve-i tab'a bürünmesi için gayretkâr olan Şâmil Yayınevi'ndeki ilgili herkese müteşekkirim. Ayrıca uzun soluklu okuma ve yazma süreçlerimin tamamında, meşguliyetimi anlayışla karşılayan kıymetli eşime de gönülden teşekkür ediyorum.

Kur'ân-ı Azîmüşşân üzerine sarf-ı kelâm etmek hem en güzel nimet hem en çetin mesuliyetlerdendir. Fikirlerimi –sevabı, lütuf ve inâyet-i Hakk'a, hatası da nefsimde ait olmak üzere– serdettiğim bu çalışmanın Zât-ı Bârî indinde makbul addedilen işlerden olmasını temenni ediyorum.

Sebeb-i te'lif, rıza-yı İlâhî'dir. Gayret bizden, tevfiğ Allah'tandır.

Melikşah Sezen
Tefekkür Kelâm
Araştırmaları Merkezi
İstanbul - 1442/2021

Birinci Bölüm

Giriş

Vahy-i İlâhî yani Zât-ı Bârî'nin ezeli kelâmı, evvela melek, ardından bir nebîye inzâl edilip nihayetinde kelâmullah olarak beşeri muhatap alıp, onun idrâk mahalline teşrif ettiğinde; insanın, vahye muhatap oluşun mânâsına dair derin bir düşünceye girmesi ve bu düşüncenin tabîî bir uzantısı olarak vahyin mahiyetinden başlayarak, onun inzâl keyfiyetine değin birçok soru üzerinde tefekkür mesaisine girişmesi âdetâ kaçınılmazdır. İnsanın zâtî vasfı olan düşünmenin, böylesi derin bir hâdise karşısında kayıtsız kalması, tefekkür ve tedebbür ameliyesini işletmemesi muhal gibidir. İnsanoğlunun düşünce tarihi içerisinde ortaya konmuş ve bize intikal etmiş kadim-muasır birçok metnin muhtevası bizlere, temas edilen mesele etrafında pek çok anlayış çabasının sarf edildiğini göstermektedir. İnsanlar hangi inanca sahip olurlarsa olsunlar, bir yaratıcının varlığını sorgulamak, onun genelde âlem özelde insan ile münasebetinin imkân ve keyfiyeti irdelemek üzerine düşünce mesaisine girdikleri, bu konuda yazıp çizdikleri sabittir.

Son peygamberin tebliği öncesindeki tebliğlerin hemen tamamının zaman içerisinde muharref hâle gelmesi, metnin muhteva ve inşâsına çeşitli ölçeklerde beşer zihninin/elinin müdahalesi, tek bir metin etrafında uzlaşamaması ve belli zümreler tarafından uzlaşılacak metinlerin dahi birçok ihtilafı ve terazı muhtevasında barındırması gibi saikler, vahy-i İlâhî'nin mânâsını kavramak adına bu muharref metinlerin cevap sunmaktan uzak olduğunu aşikâr hâle getirmektedir. Dolayısıyla

semâvî bir hitabın mânâsını ve keyfiyetini anlama çabasının üzerinde yoğunlaşabileceği yegâne kitâbın; lafız, mânâ ve bütünlük açısından tahriften sâlim, mütevatir bir şekilde günümüze intikal eden Kur'ân-ı Azîmüşşân olduğu sâbit hâle gelmektedir. Durum böyle olunca bu mesele yani Kur'ân-ı Hakîm'in mevsukiyeti konusu tarihten günümüze hem gündem edilmiş hem de meseleye dair muhtelif izahlar sunulmuştur.

Vahiy, hiss-i müşterek bir hâdise olmadığı için onu yeniden ve ferd ferd tecrübe etmek, vahyin anlam dünyasına tecrübe ve his yoluyla dâhil olarak içselleştirmek mümkün değildir.²⁴ Pek tabii, müşahede alanı dışındaki âlemlerle haberleşme yolu olan vahyin, daha doğrusu böyle bir irtibatı haiz olduğunu yani nebî olduğunu beyân ve iddia eden kimsenin nübüvvet iddiasının sübûta kavuşması icap etmektedir. Bu konu genelde, nübüvvet iddiasında bulunan kişinin diğer insanlara karşı vazifeli olduğu bir mesele gibi telakki edilmektedir. Halbuki söz konusu yaklaşım nakıstır ve isabetli görünmemektedir.

Vahiy tecrübesine muhatap olan nebînin, yaşadığı tecrübenin evvelemirde kendi nefsinde sübûta kavuşması gerekir. Yani İlâhî vahye mazhar olan kişinin, yaşadığı olağandışı/olağanüstü hâli kendi nefs ve zihin dünyasında anlamlandırması ve tabir caizse önce kendi için makulleştirmesi gerekmektedir. Mezkûr içselleştirmenin peygamberin şahsına değil de diğer insanlara bakan yönü aslında nübüvvetten ziyade risâletle alakalıdır. Yani nebînin tebliğinin Allah'tan olduğuna, hak olduğuna dair bir hüccet ve muhakemeyi yansıtmaktadır. Yoksa bir nebînin nebîliği aslında sınanabilir türden bir şey değildir. Sınanabilecek olan yalnızca tebliğ vazifesi yani risalettir. Nitekim bir nebî, vahye muhatap olduğu hâlde risaletle hemen vazifelendirilmemiş ve bu hâliyle nübüvvetini kendi açısından itminân-ı kalp ile tasdik ediyor, taşıyor olabilir. O, risaletle me-mur kılınmadığı müddetçe, toplumun ve dahi en yakınlarının

²⁴ Ahmed Naîm, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019, II, s. 18.

iknası adına asla hissî bir hüccet/mucize sunamayacaktır.²⁵ Zaten Rabbanî bir emir gelmeden risaletini ilan da etmeyecektir. Fakat bu durum, aynı zaman diliminde onun nübüvvet makamını haiz olduğu hakikatini de değiştirmeyecektir.

Nebîlerin nebîliklerinin kendi nefsleri için itminan-ı kalbe götüren bazı hususî hüccetlere ihtiyaç duyabileceği beyanımız, Hz. Peygamber (s.a.v.) için de geçerlidir.²⁶ Nitekim vahyin başlangıç safhasına dair nakledilen rivayetler, Resûl-i Ekrem'in yaşadığı korku, endişe, tereddüt türü insanî hâllerini açıkça yansıtmakta ve bu hâlleri üzerinden atması, anlaşıldığı kadarıyla muhtelif müşahede ve hüccetlerle gerçekleşmektedir. Fakat bu beyanımız diğer taraftan, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den nakledilen ve O'nun, "Hz. Âdem (a.s.) ceset ile ruh arasındayken"²⁷ nebi olduğunu beyan eden türden yani risalet buyruğunu önceleyen nübüvvet bilincini bildiren rivayetleri tümüyle göz ardı ettiğimiz mânâsına gelmemelidir.²⁸ Elbette hem ruhanî farkındalığı hem de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nübüvvetini vahiy öncesi müjdeleyen hâdiselerin bildirildiği –cansız nesnelere yahud ağaçların "es-selâmu aleyküm ya Resûlallâh" demeleri yahud bir bulutun onu takip ederek gölgelemesi yahud Rahip

²⁵ Burada şu izahı sunmakta fayda mülâhaza ediyorum: Bugün nebi, peygamber, resûl gibi kavramların tamamı nübüvvet ve risalet vasıflarını cem etmiş olan kimseleri ifade için kullanılmaktadır. Biz ise çalışma boyunca bunları birbirinden ayırarak ele alacağız.

²⁶ Zürkânî, peygamberlerin kalbinde vahyin sübûtunun ilm-i zarûrî olduğunu, bu itibarla vahyin sübûtu ve delâleti konusunda istidlale yahud başka bir karineye lüzum bulunmadığını ifade etmektedir. Bkz. Muhammed Abdülazim ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I, s. 113. Fakat bizce bu görüş, aktaracağımız rivayetlerle uyumlu değildir. Dolayısıyla vahyin sübûtunun -delâletinin değil ilm-i zarûrî ile değil, ilm-i istidlalî ile hâsıl olduğu kanaatindeyiz.

²⁷ Tirmizî, *el-Câmi'u'l-Kebir*, "Menâkıb", 1.

²⁸ Bu türden rivayetler için bkz. Ebü'l-Abbas Şehâbeddîn Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-Ledüniyye bi'l-Minâhi'l-Muhammediyye*, (thk.) Memun b. Muhyiddîn el-Cenân, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009, I, s. 121-163.

Bahira'nın dahi sezebildiği peygamberlik alametlerinin kendi üzerinde toplanmış olması gibi- rivayetleri toptan yok saymak ve mevzû kabul etmek mümkün değildir. Tüm bu rivayetler Nebiyy-i Zîşân'ın, vahiy öncesinde dahi belli bir nebîlik bilincine ve farkındalığına sahip olduğunu düşündürmektedir.²⁹ Lakin bu rivayetleri, aktardığımız derecede düz bir irtibatla anlamak hem daha evvel aktardığımız, nebîlerin nebîliklerinin belli bir itminan oluşturacak hüccete ihtiyaç duydukları hakikatine aykırı olacak hem de Hz. Peygamber'in nübüvvete hazırlandığını iddia eden müsteşriklerin tabir caizse ekmeğine yağ sürecektir.

Aslında ortada sathî nazarla bakılınca var gibi görülen tearuz, bizce hakiki bir tearuz değildir. Buradaki temas edilen zâhirî tearuzu aşmak adına iki farklı cevabın verilebileceğini söyleyebiliriz:

[I] *Birinci cevap*: Söz konusu nübüvvet bilincinin yalnızca Hz. Peygamber (s.a.v.)'e özgü olduğu, onun hasâisinden sayılabıcağıdır. Yani bu müşkülü çözecek ilk yol, Hz. Peygamber'den önceki diğer peygamberlerde, vahiy alışı önceleyen bir nebi oluş bilinci olmadığını söylemek ve bu farkındalığı mezkûr rivayetlerden hareketle sadece Resûlullâh'a hasretmektir. Nitekim Molla Câmî (ö. 898/1492), *Tefsir*'inde bu görüşü şu sözlerle dile getirmektedir:

“Allah Resulü: ‘Ben peygamberdim’ yani, Allah katında, ruhlar âleminde beşer ruhlarına ve meleklere gönderilmiştim. ‘Âdem su ile balçık arasında iken’ yani, onun şehâdet âlemindeki cismanî bedeni henüz tamamlanma-

²⁹ Nebilik bilinci ifadesi ile, seçkin bir kimse olduğu ve yetkin meziyetlere, ikramlara mazhar olduğuna muttali olmayı kastediyoruz. Yoksa vahiy alacağını bilerek buna hazırlanma/koşullanma gibi bir hususu kastetmiyoruz. Nitekim bu düşüncenin kapısı, “Sen, sana vahyolunacağını ummuyordun. Bu ancak Rabbinden bir rahmet olarak gelmiştir” (Kasas, 28/86) meâlindeki âyetle kat’î olarak kapatılmıştır.

mıştı. Hâl böyleyken onun çocukları olan diğer peygamberlerin durumu nicedir? Dolayısıyla ‘Ben peygamberdim’ sözünün anlamı, onun fiilen peygamber olduğu ve peygamberliğini bildiğidir. Onun dışındaki peygamberler sadece unsuri bedenlerinin varlığı ve peygamberlik şartlarının tamamlanmasından sonra peygamber olarak gönderildiklerinde peygamber oldular ve peygamberliklerini bildiler.”³⁰

Söz konusu izahat Peygamber Efendimizin îrad buyurduğu “Âdem ruh ile ceset arasındayken ben peygamberdim” hadîsi ile nübüvvet bilinci arasındaki tearuzu aşmakla birlikte, nübüvvet öncesinde yaşanan bir kısım hissî mucizelere karşı şaşkınlık, öte yandan vahy-i İlâhî muhatap oluş anındaki korku ve endişe gibi hisleri izaha tam anlamıyla kâfi gelmeyecektir.

[II] *İkinci cevap*: Hz. Peygamber (s.a.v.)’in ve peygamberlerin nübüvvet öncesine dair tüm bilinç ve farkındalığı, vahye muttali oluş sürecinden sonra onların hatırlanması yahud hatırlatılmasından ibarettir. İnsanoğlunun, ruhlar âleminde Cenab-ı Hakk’ın “Ben sizin Rabbiniz değil miyim”³¹ meâlindeki hitab-ı İlâhîsine muhatap olduğunu hatırla(ya)madığı gibi, Hz. Peygamber de vahye muhatap oluşu öncesinde, ruhanî âlemdeki makamını ve hâlini hatırlamıyor idi. Vahye muttali kılınışı, onun gaybet ile arasındaki bazı perdelerin zaman içerisinde kalkmasına vesile olduğu gibi, ruhlar âlemindeki hâline dair bilincini tazelemiş ve ona kadim ahvâlini hatırlatmıştır. Kanaat-i acizânemize göre bazı rivayetler arasındaki tearuzun nihai halli ancak bu şekildedir.

³⁰ Abdurrahman Câmî, *Tefsîru Molla Câmî*, (nşr.) Davut Ağbal, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2020, s. 171.

³¹ A'râf, 7/172.

Nübüvvetin Vehbî Oluşunun Mânâ ve Hikmeti

Enbiyâ-i kirâm hâricinde herhangi bir beşerin nebiliği ve vahiy tecrübesini yaşayamayacağı olgusu bir tarafa, enbiyânın vahiy tecrübesini itminan-ı kalb ile içselleştirmesinin hangi yolla tesis edildiği de cevaba muhtaçtır. Tâbi burada enbiyânın aldığı vahiy ile salih zatların aldığı ilhamın –ki her ne kadar bazı naslarda buna da vahiy denmiş olsa da kasıt gayr-ı metlûv ve tebliğ kapalı vahiy ve ilhamdır³²– arasını ayırdığımızı özellikle belirtmemiz gerekir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in vahiy tecrübesinin ilk safhalarını anlatan rivayetler, bu konuda bize ışık tutacak birçok önemli öğeyi ihtiva etmektedir. İşaret edilen rivayetler üzerine sarf-ı kelâm etmeden evvel, konuyla bağlantılı olan başka bir hususa kısaca temas etmemiz faydalı olacaktır. Biz her ne kadar biraz evvel bir nebinin nebiliğinin kendi nefsinde itminan ile sindirilmesinden bahsetmiş olsak da bu, nübüvvet makamının, hayatın bir döneminde, emek ve kesb neticesinde sahip olunan bir taltif, rütbe veya takdir makamı olduğu şeklinde anlaşılmalıdır.

Nübüvvet makamı iktisabî olarak erişilebilecek bir merete değildir, vehbidir. Yani her nebî dünyaya geldiği anda nübüvvet makamını haizdir. “Allah, elçiliğini kime vereceğini çok iyi bilir.”³³ Fakat bu kısa izahatımız elbette kendi içerisinde belli başlı bazı zorlukları taşımaktadır. İşaret ettiğimiz zorlukla-

³² İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) *Kitâbu'l-Furûk*'unda “vahy tebliğ edilmesi şart olan, ilham ise tebliği mükellef olunmayandır” diyerek iki kavramı birbirinden tefrik ediyor.

³³ En'âm, 6/124.